

ΟΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΤΡΑΓΩΔΙΑΣ ΚΑΙ ΑΠΟΨΕΙΣ

Ἔστιν οὖν Τραγωδία μίμησις πράξεως σπουδαίας καὶ τελείας μέγεθος ἐχούσης, ἡδυσμένῳ λόγῳ, χωρὶς ἐκάστου τῶν εἰδῶν ἐν τοῖς μορίοις, δρώντων καὶ οὐ δι' ἀπαγγελίας, δι' ἑλέου καὶ φόβου περαίνουσα τὴν τῶν τοιούτων παθημάτων κάθαρσιν.

Με τα πιο πάνω λόγια ο Αριστοτέλης ἔδωσε τον ορισμό της Τραγωδίας στην *Ποιητική* του. Και *τελείαν* εννοεῖ ὅταν ὑπάρχει ἀρχή, μέση και τέλος ὅπως το *Ἔπος*. Ὅσο για το *μέγεθος*, η *πράξις* πρέπει να ἔχει τόσο μήκος ὥστε και ἀντιληπτή να γίνεται και να τὴν θυμάται κανεὶς με ευκολία. Η *μίμησις* δε αὐτῆς τῆς *πράξεως* πρέπει να γίνεται *ἡδυσμένῳ λόγῳ*, δηλαδή να ἔχει μέτρο, ἀρμονία και μέλος και τα διάφορα εἶδη αὐτοῦ του λόγου *ἐν τοῖς μορίοις* (μέρη) τῆς Τραγωδίας πρέπει να εἶναι *χωρὶς* (χωρισμένα), γιατί τα μεν διαλογικά μέρη ολοκληρώνονται μόνο με μέτρο, τα δε χορικά και με μέλος (τραγοῦδι). Ἀκόμα η *μίμησις* δε γίνεται με ἀπαγγελία, ὅπως το *Ἔπος*, ἀλλὰ με πρόσωπα που συγχρόνως μιλάνε και δρουν μπροστά στους θεατῆς για να προξενήσουν τον *ἔλεον*¹ και τον *φόβον* του θεατῆ. *Ἐλεος* μεν, δηλαδή οἶκτος για κείνον που ἀδίκῃ πάσχει, *Φόβος* δε για τον ὅμοιο, ὅπως λέει κι ο Αριστοτέλης. Ο θεατῆς ταυτίζεται μέχρι ενός σημείου με τον ἥρωα, φοβάται για κείνον μην πάθει τίποτα ἢ πάλι τον ελεεῖ (νοιώθει οἶκτο) ὅταν κάτι ἔχει πάθει ἀδίκῃ κι εὐχεται ο ἴδιος να μην πάθει κάτι τέτοιο. Ἐτσι στο θεατῆ γεννιέται η *Τραγικὴ Συγκίνηση*² που δεν πρέπει να συγγέεται με τὴν *Τραγικὴ Εἰρωνεία* που εἶναι η εκ των προτέρων γνώση του θεατῆ γι' αὐτὰ που θα συμβοῦν.

Η Τραγωδία μεταχειρίζεται τον *Φόβον* και τον *Ἐλεον* σαν μέσο για να πετύχει το σκοπὸ τῆς που κατὰ τον Αριστοτέλη εἶναι η *Κάθαρση*³ κι η ἴαση τῆς ψυχῆς του θεατῆ που ἔχει ταραχθεῖ ἀπ' τα

¹ Ο ἀρχαῖος τύπος ο *ἔλεος* ἔγινε σὺδότερος το *ἔλεος* κατὰ το πάθος (Ετυμολ. Λεξικὸ Ν. Π. Ἀνδριώτη).

² Το κεφάλαιο για τὴ *Δραματικὴ συγκίνηση* θα εἶναι διαφωτιστικὸ.

³ Κάθαρση : Εξαγνισμὸς.

παθήματα του ήρωα (**την των τοιούτων παθημάτων κάθαρσιν**). Το πετυχαίνει δε αν η έκβαση της πράξεως είναι σύμφωνη με το ηθικό αίσθημα του ανθρώπου που δεν είναι τίποτ' άλλο παρά η δικαιοσύνη.

Στο σημείο αυτό αξίζει να σημειωθεί κι η άποψη του ρήτορα Γοργία⁴ για την τραγωδία:

Τραγωδία ἐστὶν ἀπάτη γινομένη δια μύθων και παθῶν, ὡν ὁ τε ἀπαντήσας δικαιότερος του μη ἀπαντήσαντος ὁ τε ἀπατηθεὶς σοφώτερος του μη ἀπατηθέντος. Εὐάλωτον γὰρ υφ' ἡδονῆς λόγων το μη ἀναίσθητον.

Έτσι η Τραγωδία δεν είναι μια ψυχαγωγία αλλά ένα μέσο ηθικής ανύψωσης γιατί μεταφέρει το θεατή απ' τον πραγματικό καθημερινό κόσμο που ζει και που τις πιο πολλές φορές το δικίο του δεν ικανοποιείται, σε έναν κόσμο υψηλότερο και ιδανικότερο που αργά ή γρήγορα το κακό τιμωρείται και λάμπει η θεϊκή δικαιοσύνη φέρνοντας την ηθική βελτίωση του ανθρώπου. Και για το λόγο αυτό οι Αρχαίοι Έλληνες το από Σκηνής παριστάμενο δράμα το λέγαν *Διδάσκειν*.

Εδώ δεν πρέπει να παραβλέψουμε και την άποψη για την Τραγωδία του μεγάλου των Γαλλικών γραμμάτων, Jean Anouilh που μας λέει :

Η Τραγωδία είναι σαφής και ξεκουράζει, είναι άμογη. Δεν έχει καμιά σχέση με το μελόδραμα - με παλιάνθρωπους, με κυνηγημένες παρθένες, με εκδικητές, με ζαφνικές αποκαλύψεις και μετάνοιες της τελευταίας στιγμής. Ο θάνατος, στο μελόδραμα, είναι στ' αλήθεια φριχτός, γιατί δεν είναι αναπόφευκτος. . . Στην Τραγωδία τίποτε δεν είναι αμφίβολο κι η μοίρα καθενός είναι γνωστή. Αυτό μας καθησυχάζει. Μέσα σε μια Τραγωδία αναπτύσσεται ένα είδος συναδελφικής αλληλεγγύης μεταξύ των χαρακτήρων. Ο φονιάς είναι τόσο αθώος όσο και το θύμα. Όλα εξαρτώνται απ' το ρόλο που παίζεις. Η Τραγωδία ξεκουράζει γιατί η ελπίδα, αυτό το σφαλερό κι απατηλό πράγμα, δεν παίζει κανένα ρόλο σ' αυτή. Δεν υπάρχει καμιά ελπίδα. Είσαι παγιδευμένος. Όλος ο ουρανός έχει πέσει πάνω σου και το μόνο που μπορείς να κάνεις είναι να κραυγάσεις. Μη με παρεξηγήτε. Είπα να κραυγάσεις, δεν είπα να βογκήξεις, να κλάψεις, να παραπονεθείς. Αυτό δε μπορείς να το κάνεις. Μπορείς όμως να φωνάζεις δυνατά. Μπορείς να κάνεις να ειπωθούν όλα όσα ποτέ φαντάστηκες πως θα ήσουν ικανός να πεις - ή ποτέ δεν είχες αντιληφθεί πως τα είχες μέσα σου για να τα εκφράσεις. Και δεν τα λες αυτά γιατί θα έχεις κάποιο κέρδος αν τα πεις. Το ξέρεις καλά πως δεν είναι έτσι. Τα λες για να τα πεις. Τα λες γιατί μαθαίνεις ένα σωρό πράγματα απ' αυτά.

(Antigone, 1942)

Κι ο Goethe μας λέει :

Ακόμα κι οι ευγενικοί Έλληνες που ζέραν τόσο καλά να απεικονίζουν ηρωικούς χαρακτήρες, δεν το θεωρούσαν υποτιμητικό να κάνουν τους ήρωές τους να κλαίνε όταν αυτοί δοκιμάζαν μια τόσο μεγάλη αγωνία. Λέγαν: Ευγενείς είναι οι άνθρωποι που μπορούν να κλάψουν. Μακριά από με όσοι έχετε στεγνή καρδιά και στεγνά μάτια. Καταραμένος ο καλότυχος που βλέπει τον κακότυχο σαν θέαμα.

(Εκλεκτικές Συγγένειες - Die Wahlverwandtschaften, 1809)

Πολλοί είναι εκείνοι που επιχειρήσαν να δώσουν κάποιον ορισμό, θα λέγαμε, της τραγωδίας. Άλλοι το πέτυχαν κι άλλοι όχι. Το γεγονός πάντως είναι πως ολόκληρο τον λογοτεχνικό κόσμο όλων των εποχών απασχόλησε αυτό το εκπληκτικό δημιουργήμα του αρχαίου ελληνικού πνεύματος. Έτσι ο Βυζαντινός σχολιαστής Διομήδης θέλοντας κι αυτός να δώσει τη δική του άποψη λέει : (Η τραγωδία) *αφηγείται την κακοδαιμονία ηρώων ή ημιθέων.*

Ο Sidney λέει στην *Απολογία του για την ποίηση*:

. η υψηλή κι έξοχη τραγωδία που ανοίγει τα μεγαλύτερα τραύματα και δείχνει τις πληγές σκεπασμένες με υφάδια, που κάνει τους βασιλιάδες να φοβούνται και τους τυράννους να εκδηλώνουν τις τυραννικές τους διαθέσεις, που διεγείροντας το θαυμασμό και τη συμπόνια μας, μας διδάσκει την αβεβαιότητα του κόσμου αυτού καθώς και πόσο σαθρά είναι τα θεμέλια πάνω στα οποία χτίζονται οι χρυσομένες στέγες.

Ας παραθέσουμε όμως και διάφορες άλλες κρίσεις κι ορισμούς για το αριστουργηματικό αυτό λογοτεχνικό είδος :

⁴ Γοργίας : Σοφιστής και ρήτορας απ' το Λέοντιο της Σικελίας, σύγχρονος του Πρωταγόρα (483-388 π.Χ.). Δίδαξε ρητορική και φιλοσοφία στην Αθήνα και πέθανε στη Λάρισα.

(Η Τραγωδία σύγκειται) από θλιβερές ιστορίες κρατών και βασιλέων.

Isidorus, επίσκοπος Σεβίλλης (6^{ος} – 7^{ος} αιώνας)

(Η Τραγωδία) είναι ένα ποίημα γραμμένο σε «υψηλό ύφος, που διαπραγματεύεται πράξεις επαίσχυντες και κακές, και που, αρχίζοντας με χαρά, τελειώνει σε θλίψη.

John of Garland (12^{ος} – 13^{ος} αιώνας)

Φόνε, καμάρωνε και Τραγωδία γέλα
θα ψάξω νάβρω μια σκηνή για να χυμήξεις πάνω.

Από έργο κάποιου **Ανώνυμου** που παραστάθηκε ίσως το 1599-1600

Αν είν' κανείς εδώ, ανάμεσα σ' αυτούς που μας ακούνε
που δε μπορεί τη δύναμη του πάθους να τη νιώσει
(τι σ' όλη τη ζωή του ήταν στην αγκαλιά της ευτυχίας,
βαθιά ανασαίνοντας στα στήθια της ανάμεσα),
που κλει τα μάτια του και δε μπορεί να καταλάβει
τι 'ταν ο άνθρωπος και τι 'ναι ο άνθρωπος,
κάποιος που δεν ήθελε να μάθει πώς πρέπει νάναι ο άνθρωπος,
αυτός ταχιά να φύγει απ' την παράστασή μας τούτη
γιατί θα φοβηθεί πολύ μ' αυτά που δε θα δει.
Μ' αν πάλι είναι κανείς πόχει βαθιά μια λύπη μεσ' στα στήθη
- δεμένος καθώς είναι στη γη τούτη -
αν είν' κανείς που την καρδιά του
την έχει διαπεράσει η αγωνία,
αν είν' κανείς που λαχανιάζει ανάμεσά μας,
που νιώθει μέσα του ζεστό το αίμα να τον πνίγει από την ασφυξία
που τούφερε η δυστυχία,
αυτός, αν κάτι απ' την παράστασή μας που θ' ακούσει
βαθιά το καταλάβει, ευπρόσδεκτος πολύ 'ναι.

John Marston (Πρόλογος απ' το δράμα *Η Εκδίκηση του Αντόνιο (Antonio's Revenge)*, περίπου 1600)

Αλλά ποιος περιμένει να βρει μέσα σ' ένα ποίημα – που το θέμα του δεν είναι η αλήθεια αλλά η αληθοφάνεια – την αυθεντική αλήθεια ενός προσώπου ή μιας πράξης ; Φτωχές, φθονερές ψυχές, όσοι μικρολογούν για την έλλειψη της αλήθειας μέσα στα έργα εκείνα που στηρίζονται στη φαντασία. Η ψυχή, τα μέλη και τα όρια της αυθεντικής τραγωδίας είναι οι ουσιαστικές υποδείξεις, η διέγερση του πόθου για την αρετή – καθώς και η αποτροπή από το αντίθετό της – με κομψές και σύντομες αποφθεγματικές φράσεις.

Chapman (Αφιέρωση στο έργο *Η εκδίκηση του Bussy d' Ambois*, που δημοσιεύτηκε το 1613)

Δεν είναι καθόλου αναγκαίο να υπάρχουν αίμα και νεκροί μέσα σε μια τραγωδία. Αρκετό είναι να έχει σπουδαία δράση, τα πρόσωπα να είναι ηρωικά, τα πάθη να διεγείρονται και όλα να αναδίδουν αυτή τη μεγαλόπρεπη θλίψη που αποτελεί την απόλαυση της τραγωδίας.

Racine (Πρόλογος στη *Berenice*, 1668)

Αυτοί (οι Έλληνες τραγικοί) είχαν το σύστημα να διδάσκουν με **παραδείγματα**, μ' ένα τρόπο πολύ σοβαρό, ο οποίος όμως ήταν εξαιρετικά **ευχάριστος** και **απολαυστικός**. Και, ανακαλύπτοντας πως στην Ιστορία το ίδιο τέλος εύρισκαν κι ο **δίκαιος** κι ο **άδικος**, πως η **αρετή** συχνά καταπιεζόταν και η **κακία** βασιλευε, κατάλαβαν πως αυτές οι **χθεσινές αλήθειες** ήταν ατελείς και ακατάλληλες να εξηγήσουν τις **οικουμενικές** και **αιώνιες αλήθειες**, στις οποίες οι ίδιοι απέβλεπαν. Ανακαλύπτοντας ακόμη πως αυτή η **άνιση** κατανομή των αμοιβών και των ποινών έβαζε σε απορία και τον πιο σοφό, και πως η στάση του **Άθεου** ήτανε μια πρόκληση στη **Θεία Πρόνοια**, συμπέραναν πως ο **Ποιητής** πρέπει αναγκαστικά να φροντίζει ώστε η **δικαιοσύνη** να αποδίδεται αμερόληπτα, αν ο πραγματικός σκοπός του είναι να ευχαριστήσει. Γιατί – έλεγαν – αν ο Κόσμος σπάνια μπορεί να ικανοποιηθεί από τον Παντοδύναμο Θεό, που οι θείες βουλές του είναι **ανεξήγητες**, ένας **ποιητής** (το ίδιο) ποτέ δεν θα συγχωρεθεί αν δεν είναι ακατανόητος (γι' αυτό ήταν βέβαιοι), αν τις **σκέψεις** και τις **μεθόδους** του μπορεί κανείς, χωρίς **ασέβεια**, να τις διαπεράσει και να τις εξηγήσει.

Thomas Rymer (*The Tragedies of the Last Age*), 1677

Ο τραγικός ήρωας δεν γνωρίζει την τρομερή ευθύνη της μοναξιάς. Απ' την άλλη μεριά, μπορεί άνετα να κλάψει και να θρηνήσει με την Κλυταιμνήστρα και την Ιφιγένεια – και τα δάκρυα και τα κλάματα καταπραΐνουν, οι ανέκφραστοι όμως αναστεναγμοί είναι μαρτύριο.

Kierkegaard (*Φόβος και Τρόμος*), 1843

...ο τραγικός μύθος μας έπεισε πως ακόμη και η ασχήμια και η παραφωνία δεν είναι παρά ένα απλό αισθητικό παιχνίδι, που η θέληση, όταν είναι πληθωρική, παίζει με τον εαυτό της. Για να αντιληφθούμε άμεσα το δύσκολο φαινόμενο της Διονυσιακής τέχνης, πρέπει τώρα να παρακολουθήσουμε την υψίστη σημασία της *μουσικής παραφωνίας*. Η αισθητική χαρά που προκαλείται από τον τραγικό μύθο, καθώς και η απόλαυση που προέρχεται από τη μουσική παραφωνία, έχουν την ίδια καταγωγή. Αυτή η πρωταρχική Διονυσιακή απόλαυση, την δοκιμάζουμε ακόμη και στον πόνο, είναι κοινή πηγή και της μουσικής και του τραγικού μύθου.

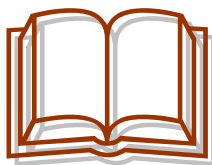
Nietzsche (*Die Geburt der Tragödie*), 1782

Κάτι που μας παρηγορεί στη λογοτεχνία είναι ότι οι τραγωδίες όλες αναφέρονται στο παρελθόν και έχουν την πληρότητα και τη γαλήνη που προέρχεται από το γεγονός ότι η χρονική απόστασή τους μας εμποδίζει να τις προσπελάσουμε. Είναι πολύ εμψυχωτικό, στη μεγάλη μας θλίψη να νιώθουμε πως όλα όσα συμβαίνουν αναφέρονται στο πολύ απομακρυσμένο παρελθόν, να μπορούμε, με τη φαντασία μας, να συμμετέχουμε στο σκοτεινό πένθος που εμάστιζε τον όμιλο των θλιβερών ψυχών οι οποίες θυσιάστηκαν στον τεράστιο μηχανισμό της ζωής, που δεν έπαψε μέχρι σήμερα να λειτουργεί. Βλέπω το παρελθόν, σαν ένα ηλιοφώτιστο τοπίο όπου οι πενθούσες ψυχές του κόσμου δεν πενθούν πια. Στις όχθες του ποταμού του Χρόνου, η θλιμμένη λιτανεία των ανθρώπινων γενεών πορεύεται αργά προς τον τάφο. Στη γαλήνια όμως περιοχή του παρελθόντος, όσοι περιπλανήθηκαν και κουράσθηκαν, ξεκουράζονται, κι οι κλαυθμοί τους σταμάτησαν.

Bertrand Russell (*The Autobiography*) 1872-1914

Ας κλείσουμε όμως το αφιέρωμα αυτό για τον ορισμό της Τραγωδίας με ένα μικρό απόσπασμα απ' τον Πρόλογο στο *Παραμύθι του Καλόγερου* (*The Monk's Tale*) του Chaucer⁵:

*Η Τραγωδία, καθώς μας λένε τα παλιά βιβλία,
είναι κάποιου ανθρώπου ιστορία
που τον ευλόγησε στα πρώτα χρόνια η ευτυχία,
μα, πέφτοντας από ψηλά που βρίσκονταν σε δυστυχία
άθλια τελειώνει τη ζωή του - σ' αγωνία.*

Τ Ε Λ Ο Σ

⁵ Άγγλος ποιητής που γεννήθηκε το 1340. Έζησε μια πολυτάραχη ζωή και πέθανε στις 25 Οκτωβρίου 1400.